

MODERNİZMİN YANSIMALARI
30 'LU YILLARDA
TÜRKİYE

EFİL YAYINEVİ

MODERNİZMİN YANSIMALARI 30 'LU YILLARDA TÜRKİYE

HAZIRLAYANLAR
R. FUNDA BARBAROS VE ERİK JAN ZURCHER

ÖMER FARUK ÇOLAK
İLHAN TEKELİ
ERİK JAN ZURCHER
R.FUNDA BARBAROS
ÖZGE KOZAL
SEDAT AYBAR
AVNİ ÖNDER HANEDAR
İSMAİL ALTAY
GİZEL BUSEM SAYIL
ALP YÜCEL KAYA
İHSAN SEDDAR KAYNAR
TEZCAN DURNA
EMMANUEL SZUREK
LEVENT SOYSAL
ÇİĞDEM BOZ
İMİRAN AZAT GÜNSELİ
AHMET BULUT TAMGÖRGÜ

MODERNİZMİN YANSIMALARI: 30'LU YILLARDA TÜRKİYE
Editörler: R. Funda Barbaros ve Erik Jan Zürcher

Genel Yayın Nu.: 420

ISBN: 978-625-94545-6-6

1. Basım: Mayıs 2024

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti. ©2024
Efil©2024

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.
Sertifika No: 45550

Genel Yayın Yönetmeni: Serenay Dıraz
Grafik Tasarım: Ferhat Önder

Baskı ve Cilt:
Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Ticaret Anonim Şirketi Beytepe Köy Yolu No.3 Bilkent,
Çankaya/Ankara
Telefon: 0312 266 44 10
Sertifika Nu.: 46519

EFİL YAYINEVİ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti. Bağcılar Mahallesi
Şemsettin Günaltay Caddesi 283. Sokak Ata Apartmanı No: 9/7 06670 Çankaya/Ankara
Türkiye
Tel: (+90) 312 442 52 10

[instagram.com/efilyayinevi](https://www.instagram.com/efilyayinevi) • [twitter.com/efilyayinevi](https://www.twitter.com/efilyayinevi)

*Kıymetli hocamız
Prof. Dr. Fikret Şenses'in anısına saygıyla...*

Modernleşme kuramı, genellikle toplumsal değişimin ve gelişmenin evrimsel bir süreç olarak ele alındığı bir perspektifi ifade etmektedir. Kuram, toplumların tarih içinde belirli bir evrimsel süreçten geçerek çağdaş toplumlara dönüşeceğini ve böylece geleneksel toplumdan modern topluma doğru bir ilerleme sağlanacağını ileri sürmektedir. İlerleme ile kastedilen ise genellikle, ekonomik gelişme, sanayileşme ve teknolojik ilerlemenin; toplumları geleneksel yapılarından çıkararak modern bir yapıya (demokratik ve hukuka dayanan, sivil bir devlete) taşıyan anahtar faktörler olduğuna ilişkindir. Bu sayede ortaya çıkan değişim sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda da yaşanacaktır. Örneğin; bireycilik, laikleşme, eğitim düzeyinde artış, kadın haklarının artışı gibi.

Tarihsel gelişime bakıldığında (özellikle Batı'lı ülke örneklerinde) modernleşme çabalarının odağında, bilimsel düşünce ve rasyonelleşme süreçleri bulunmakta ve süreç içerisinde geleneksel inanç sistemlerinin yerini bilimsel ve akılcı düşünceye bıraktığı görülmektedir. Bu toplumlarda modernleşme ile birlikte, eğitim ve bilgiye erişim genişlemiş, toplumun geniş kesimleri eğitim almış ve bireylerin serbestçe bilgiye ulaşmaları mümkün olmuştur. Elbette bu, ulus devlete geçiş başta olmak üzere yapılan bir dizi ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, hukuki ve ahlaki değişimle gerçekleştirilebilmiştir.

Günümüzde birçok ülke, modernleşme sürecini benimseyerek modern yaşama geçmiştir. Bu durumun nedenleri ve sonuçlarını değerlendirmek oldukça kompleks ve çok yönlü bir analizi gerektirmektedir. Ama genel olarak şunları sayabiliriz; teknolojik ilerleme (teknolojik gelişmeler, iletişim ve ulaşım gibi alanlarda küresel köyü mümkün kılmış, bu da dünya genelinde modern yaşam tarzını benimsemeyi kolaylaştırmıştır); ekonomik değişim ve küreselleşme (artan ekonomik entegrasyon, ülkeler arasındaki ekonomik bağları güçlendirmiş bunun sonucunda ticaret, finans ve üretimde modernleşme hızlanmıştır); eğitim ve bilgiye erişimi (bu alandaki yaygınlaşma sonucunda, bireylerin daha bilinçli ve çağdaş düşünce biçimlerini benimsemelerini sağlamıştır); demokratik değerler ve insan hakları (bu alanlardaki çabaların artışı bir çok ülkenin modernleşme sürecini hızlandırmıştır); kadın hakları ve toplumsal cinsiyet

eşitliği (kadınların toplumdaki rolünün değişmesi modern insana ulaşma hedefine katkı sağlamıştır); çevre/doğa bilinci (artan çevre bilinci, sürdürülebilirlik ve yeşil teknolojilere olan talebi artırmış bu da çevresel sorumlulukların benimsenmesine yol açmıştır).

Modern toplum kavramı, genellikle Batı toplumlarının tarihsel ve sosyal evrimini yansıtan bir terim olarak ortaya çıkmış olmakla birlikte modernleşme süreci sadece Batı'ya özgü değildir. Modernleşme, bir ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik yapısında meydana gelen geniş kapsamlı değişimleri ifade etmektedir. Ancak, modernleşmenin etkileri ülkeden ülkeye değişmektedir ve her ülkenin bu sürece kendi tarihi, kültürel ve sosyal yapısı bağlamında farklı bir hızda ve şekilde adapte olduğunu unutmamak önemlidir.

Günümüzde, birçok “modern” toplum, Batı'nın etkisi altındadır ve bu ülkelerle benzer özelliklere sahiptir ama modernleşme süreci, tek bir modelden ziyade, her ülkenin kendi koşullarına uygun olarak evrildiği bir dizi kompleks değişimleri içermektedir.

Modernleşme kavramı aydınlanma ve modern bilim devrimi çağından sonra, tüm bilimlerde (sosyal bilimler de dahil), toplumsal bir dönüşümü/değişimi/başkalaşımı özellikle insanın doğayla, toplumla ve insanla olan ilişkisindeki farklılaşmayı anlatmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu değişim/başkalaşım sürecinde ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve ekolojik alanlar hem birlikte hem de çatışarak/çakışarak bu nedenle de farklılaşarak dönüşmekte/dönüştürülmekte, bununla birlikte sürecin olması tüm etkileri tüm toplumsal kesimleri farklı boyutlarda etkilemektedir. Dolayısıyla, modernleşme sürecinde toplumsal yapı evrildikçe sürecin niteliği de değişmekte ve modernleşmenin bizatihi kendisi de yeni biçim ve içerikler kazanmaktadır.

Sürecin doğasında var olan bu özellik, modernleş(tir)meyi; zamana, ülkeye ve uygulayan devletin örgütlenme biçiminin (devlet-birey, birey-birey, birey-doğa ilişkisi) niteliğine göre değiştirmekte, farklı toplumlarda ve dönemlerde farklı görüntüler ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle sürecin analizi; dönemleri, politika farklılıklarını, küresel ölçekteki değişimlerin etkilerini, ekonomik büyümenin yarattığı ekolojik değişimleri dikkate alarak yapılmalıdır. Bu da tek tip bir modernleştirme analizinin mümkün ve doğru olmadığını göstermektedir.

Ama kavramın genel kullanımı ve sürecin kendisi incelediğinde, Sanayi Devrimi sonrasında, Batı Avrupa ülkelerinde ve daha sonra neredeyse tüm dünyada (başka biçimler altında olsa bile) modern toplum yapı-

ları inşa edilmiştir. Ancak dünya genelindeki uygulamalara bakıldığında modernizmin; aydınlanma idealinin gerçekleşmesi yönünde barındırdığı tüm potansiyellere karşın gerçekleşme düzeylerinin çok çeşitli direnişlere, yeniden düzenlemelere, özgün uyarlamalara ve siyasal yapılanmalara yol açtığı görülmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin özgünlüğü “modern” toplum yaratma/dönüştürme sürecinde tüm kavramların, kurumların ve politika üretme kapasitesinin; ışığın prizmadan geçerken kırılması ve farklı görüngülere bürünmesi gibi, modernleş(tir)menin siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel yapılara yansımalarından kaynaklanmaktadır. Burada prizma görevini gören, devlettir. Türkiye'nin modernleş(tir)me sürecinin belirleyicisi olarak devletin örgütlenme modeline uygun şekilde tüm kavramlar; totaliter devlet düzeninden, bireylerin devletin varlığına duydukları sarsılmaz güvenden, bireysel hak ve özgürlükler anlamında sivilleşme sorunun tartışılmamasından, yerli sanayi sermayesinin devlet eliyle oluşturulma sürecinden geçerken kırılmış ve Batılı kavramlara farklı anlamlar yüklenerek, kavramın içi boşaltılarak, değişip dönüş(türül)erek farklı görünümler kazanmıştır.

Bu nedenle, farklı ciltlerden oluşan bu kitap dizisinin teması “modernizmin yansımaları” olarak seçilmiş ve ele alınan yıllarda Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve toplumsal dinamikleri çerçevesinde “modernleş(tir)me”nin nasıl başkalaştığını ve kendine özgü bir nitelik kazandığını farklı disiplinlerden bilim insanlarının değerlendirmeleriyle anlamayı/yeniden okumayı hedeflemiştir.

Elbette yansımalar dönemlerin kendine özgü yapısına göre şekil değiştirmektedir. Devletin çalışma prensipleri fazla değişmemiş -yani yurttaşla olan, doğayla olan, toplumla olan ilişki zihniyeti farklılaşmamış ama her değişim döneminin karakteristiğine uygun olan kısmi değişim/dönüşümler yaşanmıştır, yaşanmaktadır. Fakat her yansıma, Batılı/gelişmiş/modern toplumlarda ortaya çıkan görüntüden oldukça farklıdır ve bu farklılık hem bireysel hem kamusal alanda yaşam biçimlerinin gelişmiş ülke örneklerinden neden bu kadar uzak olduğuna dair önemli ipuçları vermektedir.

Modernizmin Yansımaları serisinin bu cildinde ele alınan 1930'lu yıllarda da, modern toplum oluşturma idealine yönelik çabalar, dirençler, atılımlar yine eski kodlara çarpıp, yansımıştır.

Cumhuriyet Türkiye'si, Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras olarak gelen bazı modernleşme çabalarını da devralarak daha kapsamlı ve radikal

adımlar atmıştır. Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türk devrimleri, hem Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras alınan reformları devam ettirmiş hem de daha geniş kapsamlı bir modernleşme programını hayata geçirmiştir. Türkiye'de modernleşme çabaları, özellikle 1930'lu yıllarda yapılan bir dizi hukuki ve siyasi reformla; Medeni Kanun, Türk Ceza Kanunu gibi temel yasal düzenlemelerin yapılması, eğitim sistemini güçlendirme, okur-yazarlık oranını artırma ve bilgiye erişimi kolaylaştırma amaçlı gerçekleştirilen eğitim reformları, yükseköğretim kurumlarının kurulması, eğitim ve adalette laik ilkenin benimsenmesi, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için kadınların siyasi ve sosyal hayatta aktif rol almalarının teşvik edilmesi gibi alanlarda kendini göstermiştir.

Tüm bu nedenlerle, “Modernizmin Yansımaları” dizisinin VII. cildini oluşturan bu kitap, 1930-1940 Türkiye'sini “modernizmin” bu döneme özgü değişen görünüşü altında ele almayı hedeflemektedir. Türkiye'nin 1930'lu yıllardaki genel görünümünü “modernizmin” prizması üzerinden değerlendiren bu derlemenin, yeni çalışmalara kaynak oluşturarak literatüre önemli bir katkı yapacağını, sorgulamaların ve değerlendirmelerin tarihsel süreç içindeki evrimsel dönüşümüne farklı bir bakış açısı kazandıracağını umuyoruz.

Modernizmin Yansımaları kitap serisinin yedinci kitabının; dünya tarihinin akışında önemli bir etki/kırılma yaratmış olan büyük buhran ve sonrasında ikinci dünya savaşına giden yolun sarsıcı koşulları altında yaşanan yılların hikâyesini bir de bu pencereden anlamak isteyen okuyucular için katkı sağlamasını diliyoruz.

Bu oldukça ilham verici dönemi farklı bakış açılarıyla değerlendiren kıymetli yazarlarımız; deneyimli ve alanında otorite kabul edilmiş olan kıymetli hocalarımızla birlikte genç akademisyenlerdir. Bunun, gerek hazırlık çalışmalarımızda gerekse hazırlık toplantılarımızda, hem disiplinler arası hem de kuşaklar arasında karşılıklı etkileşim ve birlikte üretme/düşünme pratiğine katkı sağladığını önceki çalışmalarımızda gördük. Bu etkileşimin, çalışmanın görünmeyen ancak önemli bir çıktısı olduğunu düşünüyoruz ve bu platformu oluşturma çabasını çok kıymetli buluyoruz. Bize göre, bu yöntemle yapılan çalışmaların artması ilgili alanlarda bilgi üretme, paylaşma ve biriktirme açısından hayati önemdedir.

Serinin yedinci kitabının hazırlanmasını mümkün kılan değerli yazarlarımıza, proje asistanımız Özge Kozal'a ve her zaman göstermiş oldukları titiz çalışma ve özen için Efil Yayınevi'ne teşekkürlerimizi sunarız.

Bir Referans Noktası Olarak Bin Dokuz Yüz Otuzlar

Türkiye’de modernleşmenin yansımalarını konu alan bu kitap serisinde, 1930’lu yıllara ilişkin bu cilt özel bir yer tutmaktadır. Bunun nedeni açık: Bu kitap serisi, dünyanın en gelişmiş ülkelerinin seviyesine ulaşmak anlamında çağdaşlaşma süreciyle değil, çok daha spesifik bir şeyle ilgilidir: modernliğin (modernleşme) kazanılmasıyla. Bu bağlamda “modern”; bireycilik, laiklik, kitlesel eğitim, kentleşme, liberalizm, bilim ve teknolojiye dayalı ilerlemeye inanç gibi belirli özelliklere sahip bir toplumsal durumu ifade etmektedir. Kadının toplumdaki konumu ise, bu modernlik anlayışının kilit bir bileşenidir.

Tüm bu açılardan, 1930’lu yıllar bir dönüm noktası olmuştur. Elbette erken cumhuriyetin öğrencileri uzun zamandır Kemalist “devrimin” kapsamının sınırlı olduğunu kabul etmektedirler: ne kırsal kesimdeki köylülerin ne de işçilerin yaşam koşulları iyileşmiştir. Kalkınma düzensizdir ve on yıllık savaşın (1911-1922) yıkımın ardından yavaş yavaş toparlanma çabası dünya ekonomik krizi (1929-1933) tarafından acımasızca kesilmiştir. Bu fiili diktatörlük döneminde, Kürtlerin yanı sıra gayrimüslim azınlıklara yönelik muamelenin de genellikle acımasız olduğu bilinmektedir.

Yine de, otuzlu yılların Kemalist cumhuriyetinin sadece “çağdaş” olanı değil, aynı zamanda “modern” olanı da ısrarla benimsemiş olması ve otuzlu yıllardan itibaren cumhuriyetin modernliği bir yaşam tarzı olarak benimseyen kentli orta sınıf Türk nesillerini yetiştirmiş olması, bu dönemi sonraki kuşaklar için kritik bir referans noktası haline getirmiştir. Bugünün pek çok Türk’ü için otuzlu yılların cumhuriyeti, Kemalist liderlik altındaki Türkiye’nin modernliği kucakladığı bir toplumdur ve (Özyürek’in ifadesiyle) yaygın bir “modern nostaljisinin” nesnesi haline gelmiştir, özellikle de ülkedeki hâkim siyasi akım, teknolojik ve altyapısal gelişmeyi ve kentleşmeyi benimserken aynı zamanda bireycilik, liberalizm ve laiklik gibi gerçek modernliğin diğer önemli unsurlarını reddeden -Kaliforniya’nın modernliğinden ziyade Dubai’nin modernliğini benimseyen- bir rejim haline geldiğinden beri.

Bu nedenle 1930’ların Türkiye’sini incelemek önemlidir. Tüm eksikliklerine rağmen -ki pek çok eksiklik vardı- bu dönem, Türkiye’nin sadece “çağdaş” değil, aynı zamanda “modern” de olması gerektiğini savunmak isteyenler için hala bir ilham kaynağı olabilir.

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRLERDEN

R.FUNDA BARBAROS VE ERİK JAN ZURCHER 7

GİRİŞ: CUMHURİYETİN KURUMSAL ALTYAPISININ OLUŞUMU

ÖMER FARUK ÇOLAK 15

1930'LAR: CUMHURİYETİN KÖK SALDIĞI, ALTI OKLU YILLARI

İLHAN TEKELİ 31

SÜREKLİLİKTE KARŞITLIK:

YUSUF HİKMET BAYUR, HASAN ALİ YÜCEL VE CUMHURİYET'İN TARİHTEKİ YERİNE İLİŞKİN KEMALİST KAVRAYIŞLAR

ERİK JAN ZÜRCHER 67

BUHRAN KOŞULLARINDA YENİDEN YAPILANMA:

1930'LU YILLARDA DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

R.FUNDA BARBAROS VE ÖZGE KOZAL 78

TÜRKİYE'DE 1930'LARIN BANKA VE FİNANS DEVLETÇİLİĞİ

SEDAT AYBAR 113

ULUS DEVLET İNŞA SÜRECİNDE KAMBYO İŞLEMLERİNİN MİLLÎLEŞTİRİLMESİ:
GEÇMİŞTEN BİR HAYALET Mİ?

AVNİ ÖNDER HANEDAR, İSMAİL ALTAY, GİZEL BUSEM SAYIL..... 133

1936 İŞ KANUNU'NUN 27. MADDESİ

KANUNUN NİTELİĞİ HAKKINDA BİZE NE ANLATIYOR?

ALP YÜCEL KAYA 162

TÜRKİYE DEMİRYOLLARININ ALTIN ÇAĞI İHSAN SEDDAR KAYNAR	177
DEMOKRASİNİN EMEKLEME YILLARINDA POPÜLİZMİN NÜVELERİ: BİR REJİM SÖZCÜSÜ OLARAK FALİH RIFKI ATAY'IN HALK TAHAYYÜLÜ TEZCAN DURNA	192
TÜRKLERE SOYADLARIYLA SESLENMEK: 1930'LAR TÜRKİYE'SİNDE SOYADI MİLLİYETÇİLİĞİ EMMANUEL SZUREK	232
KEMALİZM, POST-KEMALİZM, POST-POST-KEMALİZM: NOTLAR VE DEĞİNMELELER LEVENT SOYSAL	252
1930'LARIN "ESAS PROJE" SINDE İKTİSAT EĞİTİMİ: İKTİSAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ ÇİĞDEM BOZ	272
ANTİ-EMPERYALİZM, AMA NASIL? KADRO DERGİSİNDE İDEOLOJİ VE İKTİSAT İMRAN AZAT GÜNSELİ, AHMET BULUT TAMGÖRGÜ	298
MODERNİZMİN YANSIMALARI: 30'LU YILLARDA TÜRKİYE WORKSHOP	325

GİRİŞ

CUMHURİYETİN KURUMSAL ALTYAPISININ OLUŞUMU¹

Ömer Faruk Çolak²

Cumhuriyetin kurulmasının üzerinden yüzyıl geçti. Yüzyılın ekonomisini değerlendirirken özellikle irdelememiz gereken yıllar kuruluş ve II. Dünya Savaşı dönemidir. Çünkü bir yüzyıllık dönemin kurumsal altyapısı bu dönemde kurulmuştur.

Cumhuriyet, mutlak monarşiyle yönetilen, çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin üzerine kurulmuştur. Bundan dolayı da yeni kurumsal yapılanma aynı zamanda bir tepki kimliği taşımaktadır. Bu tepkinin altı boş değildir. Aydınlanma felsefesi ve onun uygulamaya dönüşmüş hali olan modernite yeni rejimin üstyapısını belirlemiştir.

Aydınlanma felsefesi hümanist bir felsefedir. Ancak hümanizm aydınlanmanın tamamını içmez. Olsa olsa onun sadece bir parçasını oluşturur. Aydınlanma felsefesinin özündeki baskın unsur laikliktir. Laiklik çoğu zaman din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması şeklinde tanımlansa da bu eksiktir hatta doğru değildir. Laiklik, devletin dinden bağımsızlaşmasıdır. Laiklik, dini öznel bir değer olarak görür ve kişiye aittir. İncil'de Sezar'ın vergi toplamasıyla ilgili olarak İsa Peygamber'in söylediği "Sezar'ın hakkı Sezar'a" sözü laiklikte herkesin dini kendine aittir şekline bürünmektedir.

Bu saptamayı yapmamızın nedeni her ne kadar Islahat ve Gülhane Fermanı'yla kısmen zayıflasa da Osmanlı Devleti özünde bir şeriat devletiydi. Padişah aynı zamanda halife şapkası taşıyordu. Nitekim I. Dünya Savaşı başladığında padişah, ümmeti halife kimliğiyle tek çatı altında savaşıma davet etmiştir. Bu çağrıya ümmet uymamış, tam aksine savaşta Orta Doğu ve Afrika coğrafyasındaki eski sömürgeler İngiliz ve Fransızlarla iş birliği yapmıştır.

- 1 Bu çalışma Ömer Faruk Çolak, "Cumhuriyet'in Kuruluş Döneminin Ekonomi Politikası", İktisat ve Toplum Dergisi, Sayı:156, Ekim 2023'ün kısaltılmış ve yeniden ele alınmış halidir.
- 2 Prof. Dr., İktisat ve Toplum Dergisi ve Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi Editörü, ofc1962@gmail.com.